

Михайленко Д. Г.
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент

КВАЛІФІКАЦІЯ КАТУВАННЯ ЗА КК УКРАЇНИ

Окремою проблемою, як кримінально-правового, так і соціального характеру, в Україні є катування. Особливо це стосується катування з боку службових осіб і, зокрема, працівників правоохоронних органів. Як відомо, слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування злочинів вчинених працівниками правоохоронних органів (п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України). У зв'язку з цим для ефективної діяльності державного бюро розслідувань важливим стане правильне застосування Кримінального закону (далі — КК) при кваліфікації катування.

На даний час у кримінальному законодавстві України є низка чинних та діючих статей, що передбачають кримінальну відповідальність співробітників правоохоронних органів за жорстоке поводження з використанням свого службового становища. Статтею, яка спеціально встановлює відповідальність за катування, є ст.127 КК. Інші ж статті можуть застосовуватися у випадках спричинення більш тяжкої шкоди потерпілому, яка не охоплюється нею, або ж тоді, коли за характером застосованого насильства діяння не може бути визнане катуванням. Аналіз наукової літератури та судової практики показав, що існує чимало проблем щодо кримінальної відповідальності за катування, що зумовлені недосконалістю Кримінального закону України. З врахуванням наведеного, метою цього дослідження є описати деякі недоліки у розумінні та застосуванні положень ст.127 КК і показати можливі шляхи їх вирішення.

На положеннях КК України ґрунтується точка зору, що для встановлення об'єктивної сторони катування достатньо встановити факт вчинення побоїв, мучення або інших насильницьких дій, що заподіюють сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання. При цьому визначати чи був фізичний біль сильним пропонується з врахуванням характеру посягання, засобів фізичного впливу, способу вчинення злочину, локалізації ударів, їх інтенсивності, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, больового порогу потерпілого (Шульга А., Павликівський В. Коментар до статті 127 «Катування» Кримінального кодексу України // Законодавство України : Науково-практичний коментарі : Юридичний журнал. — 2005. — № 3. — С. 90-100. — С. 95). З означеними міркуваннями можна погодитися лише частково. Так, видається, що ступінь тяжкості тілесних пошкоджень окремо взага-

лі не може служити для визначення об'єктивної сторони катування, оскільки у такому разі неможливо буде його відрізнити від злочинів, передбачених ст.ст. 121, 122, 125 КК.

Під «фізичним стражданням» розуміють перенесення потерпілим особливих мук, з застосуванням особливо витончених по жорстокості способів впливу на людський організм, з чим варто погодитися. Також зазначається, що «фізичне страждання» не має чітких критеріїв визначення і не може їх мати, оскільки не є медичним терміном (Векленко В. Галукова М. Истязание и пытка: уголовно-правовой анализ // Уголовное право. — 2007. — № 4. — С. 15-18. — С. 15). Останнє твердження не можна підтримати, адже й оціночні кримінально-правові категорії повинні мати (і багато з них мають) більш-менш чіткі критерії визначення, що приводить практику правозастосування в єдине русло. В іншому випадку може підриватися принцип суб'єктивного ставлення у вину. Деякі вчені йдуть ще далі і зазначають, що способом катування завжди є особлива жорстокість, яка проявляється в застосуванні до потерпілого спеціальних прийомів, пристроїв, знарядь і засобів чи підручних засобів або мускульної сили винного (Кривошеин П. Пытка: понятие, признаки // Уголовное право. — 2005. — № 5. — С. 40-43. — С. 41). Як видається таку позицію необхідно підтримувати, інакше, використовуючи виключно ознаки «сильний фізичний біль», «фізичне чи моральне страждання», які стосуються характеру насильницьких дій, неможливо розмежувати катування і тілесні uszkodження за КК України.

Катування відрізняється від діянь проти здоров'я особи, що не передбачають у якості ознаки їх здійснення з особливою жорстокістю (наприклад, ст.122 КК (умисне середньої тяжкості тілесне uszkodження) та ст.125 КК (умисне легке тілесне uszkodження)), не тільки за метою, яка до того ж часто є такою, як і при катуванні, а й за характером насильницьких дій. Зокрема, у ч.2 ст.121 КК та ч.2 ст.122 КК кваліфікуючі ознаки (вчинення діяння з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості) повністю співпадають з суб'єктивними ознаками катування. Виконання об'єктивної сторони катування не варто пов'язувати лише із заподіянням сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання, як це зроблено у Конвенції, адже як видно із практики застосування поняття катування його ознаки вже розуміються більш конкретно. Так, якщо 1969 року у справі «Данія, Франція, Норвегія, Швеція та Нідерланди» (Грецька справа) катування розглядалося як «нелюдське поводження, метою якого є одержати інформацію чи зізнання або ж покарання», то у 1978 році, у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» — як «нелюдське поводження, що здійснюється навмисно і призводить

до дуже серйозних та тяжких страждань» (Зайцев Ю. Стаття 3 Європейської конвенції з прав людини: специфіка тлумачення та застосування // Заборона катування : Практика Європейського суду з прав людини / Уклад. Ю. Зайцев, О. Павліченко. — К.: Укр. Центр Правничих Студій, 2001. — 194 с. — С. 13).

Так, Суд у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» провів розмежування між катуванням та нелюдським поводженням не тільки семантичним методом, а й на прикладі конкретного насильства — «п'яти технік», що застосовувалися британською владою при допитах. Цими методами були такі: стояння біля стіни у стресовій позиції, покриття голови мішком, шумовий вплив, позбавлення сну і обмеження у їжі та воді. Варто погодитися, що ці методи можуть служити свого роду «індикатором», що є катування, а що належить до категорії «нелюдського поводження» (Ягунов Д. В. Практика Європейського суду з прав людини (прецеденти та коментарі з питань кримінального судочинства) / Д. В. Ягунов; За ред. та вступ. сл. Й. Л. Бронза, Адвокат. об-ня «Одес. обл. колегія адвокатів», Рец.: В. О. Туляков, О. К. Вишняков, М. І. Пашковський, Т. О. Анцупова. — О. : Фенікс, 2010. — 256 с. — С. 33). Як вирішив Суд, наведені методи насильства, навіть у поєднанні між собою, становлять лише нелюдське поводження і хоча й застосовувалися систематично, не спричинювали страждання особливої сили і жорстокості, яке вкладається у таке розуміння слова «катування». Таким чином, Суд пов'язує наявність катування з деяким рівнем жорстокості, що залишається оціночним у кожній конкретній справі, проте при його визначенні необхідно порівнювати рівень жорстокості та сили впливу на організм людини в оцінюваному випадку із характеристиками наведених вище «п'яти технік» і якщо сила завданих страждань виявиться вищою ніж у останніх, то має місце катування і навпаки. Таку методику варто використовувати і у судовій практиці України.

Отже, ступінь насильницьких дій при катуванні повинен виражатися у спричиненні більш глибоких, особливо больових відчуттів з особливою жорстокістю. У зв'язку із цим, варто у ч.1 ст.127 КК вказати, що насильство при катуванні має характер мордування і застосовується з особливою жорстокістю. Саме зазначені ознаки підвищують небезпеку катування порівняно з тілесними пошкодженнями та повинні відмежовувати його від них. Крім того, така термінологія є традиційною для національного кримінального права і узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини.

Окрім цього, насильницькі дії при катуванні характеризуються також тривалістю впливу на тіло потерпілої особи. На таку ознаку катування звернув увагу Європейський суд з прав людини у рішенні по справі «Егmez проти Кіпру». При цьому використання звичного

терміну — «систематично» (3 і більше разів) є недосить точним, адже такі дії можуть застосовуватися безперервно і протяжно, з такою протяжністю у часі, яка необхідна для досягнення мети катування. Означену характеристику можна виразити у законі вказівкою, що насильницькі дії застосовуються на протязі тривалого часу.

Катування не може виражатися у бійці, тобто умисному нанесенні ударів один одному, — це у будь-якому випадку односторонні дії, при умові, що потерпілий у силу будь-яких причин не може чинити спротив. У зв'язку із цим, нанесення будь-яких тілесних ушкоджень, при умові, що потерпілий не був значно обмежений у можливості оборонятися чи не втратив можливість оборонятися (з-за наприклад попередньої бійки, яка його знесилила) не можуть бути катуванням. Також не може бути катуванням тримання ударів, при можливості втекти чи оборонятися, оскільки катування передбачає повне домінування винного над потерпілим. Інакше практично будь-яке фізичне насильство буде катуванням, оскільки часто вчинюється з мотивів помсти як покарання тощо. Крім того, варто мати на увазі, що насильницькі дії у процесі катування у будь-якому випадку прогноуються потерпілим, а при нанесенні тілесних ушкоджень вони часто раптові. Це зумовлюється тим, що при катуванні потерпілий повинен усвідомлювати подальший розвиток подій (подальше спричинення фізичного болю), адже тільки за таких умов може досягатися ціль катування.

Хильченко А. С.

доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ

Кримінальний кодекс України у ст. 375 закріплює відповідальність судді (суддів) за постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Тому доцільним і своєчасним є надання певних тлумачень щодо меж суддівської діяльності з метою дотримання вимог закону, гарантування прав і свобод учасників провадження.

Неправосудність судового рішення має бути завідомою. Як видається, завідомість неправосудного рішення означає, що суддя на